

LAPIN LIITTO

Pyyntö nimetä jäsen ohjausryhmään

26.3.2026

Utsjoen lohikeskuksen jatkosuunnitteluhankkeen työ käynnistyy - Kutsu ohjausryhmän jäseneksi

Utsjoen kunta haluaa perustaa Lohikeskuksen, joka tukisi sekä alueen elinvoiman että jokisaamelaisen kulttuurin säilymistä. Utsjoki ajautui äkillisen rakennemuutoksen tilaan keväällä 2021 Tenojoen lohestuskiellon seurauksena. Kielto jatkuu edelleen.

Lohiturismi on ollut Utsjoen matkailuelinkeinon kivijalka ja tärkeä tulonlähde paikallisille. Lohenkalastuskielto vaarantaa monisatavuotisen, rikkaan saamelaisen lohestusperinteen sekä siihen liittyvän kulttuurisen ja kielellisen osaamisen säilymisen.

Mikä Lohikeskus?

Lohikeskus toimii Tenon lohenkalastuksen ja perinnetiedon asiantuntija- ja yhteistyöorganisaationa sekä kansallisesti että kansainvälisesti. Keskuksen yhteyteen haetaan yhteistyökumppaneita tutkimus- ja innovaatiotoimintaan liittyen.

Lohikeskus toimisi Tenon lohestuksen asiantuntija- ja yhteistyöorganisaationa Tenon kalatalousalueelle ja eri valtionhallinnon toimijoille ja tutkimuslaitoksille. Se voi palvella tutkimus- ja yhteistyötarpeita sekä toimia paikallisena lohestuksen asiantuntijana muille organisaatioille Suomessa ja kansainvälisesti.

Lohikeskuksen tehtävänä on tallentaa, elvyttää, ylläpitää ja edelleen kehittää lohen kalastusperinnettä ja sen pohjalta ponnistavia uusia elinkeinoja. Lohikeskus palvelee laajasti perinnetiedon haltijoita ja paikallisyhteisöjä, kouluja, matkailua, ja kunnan rajat ylittävää yhteistyötä.

Utsjoella on jo nyt huomattavan paljon Tenon kalastukseen liittyvää arvokasta esineistöä, kuvamateriaalia ja äänitteitä. Utsjoen saamelaisten haastatteluja on valtava määrä eri arkistoissa ja tutkimuslaitoksissa ympäri Suomen. Lohikeskus

palvelee tämän arvokkaan ja rikkaan kulttuuriperinnön palauttamista ja esille saattamista Utsjoen saamelaisyhteisöjen, elinkeinoelämän ja matkailun käyttöön.

Lohikeskuksen perustaminen tukee perustuslain mukaista saamelaisten oikeutta ylläpitää ja kehittää kalastusperinteeseen liittyvää kieltään ja kulttuuriaan Tenon pyynnin rajoituksesta huolimatta. Lohikeskus vastaisi myös eduskunnan perustuslakivaliokunnan kannanottoon (11.5.2022) Tenon kalastuskieltoa koskevan lakiesityksen käsittelyn yhteydessä:

Valtioneuvoston on syytä selvittää, millaisilla muilla toimilla saamelaisten oikeutta ylläpitää ja kehittää kieltään ja kulttuuriaan voidaan tukea ja edistää kalastuksen rajoittamisesta huolimatta.

Utsjoen lohikeskuksen jatkosuunnitteluhanke

Utsjoen lohikeskuksen esiselvityshanke (2023 – 2024) osoitti Lohikeskukselle selkeän tarpeen ja vahvan paikallisen tuen. Jatkosuunnitteluhankkeessa keskitytään hankkeeseen sitoutuneen omistuspohjan kartoitukseen ja sitouttamiseen, organisaatio- ja rahoitusmallin valitsemiseen sekä vaiheistetun rakentamisen karkeaan suunnitteluun. Sen lisäksi edistetään sisällön suunnittelua sekä olemassa olevien aineistojen esille saattamista väliaikaisesti.

Hankkeen tavoite on, että sen päättyessä Utsjoen Lohikeskuksen keskeiset kumppanit on löydetty, sopiva omistusmuoto on selvitetty ja sijainti valittu sekä näkemys Lohikeskuksen keskeisistä toiminnoista on päätetty.

Utsjoen lohikeskuksen jatkosuunnitteluhanketta rahoittaa Lapin liitto (AKKE) 100 % osuudella.

Ohjausryhmän asettaminen

Hankkeen toiminnan tueksi asetetaan monialainen ohjausryhmä, johon toivotaan edustajat Luonnonvarakeskuksesta, Metsähallituksesta, Saamelaisalueen koulutuskeskuksesta, Saamelaiskäräjiltä, Saamelaismuseum Siidasta ja Turun yliopiston Kevon tutkimusasemalta. Tenojoen kalatalousalue nimeää lisäksi oman edustajansa. Ohjausryhmään kuuluvat viranhaltijoista kunnanjohtaja ja kehitysjohtaja. Kokouksiin osallistuu myös projektipäällikkö, joka toimii myös ohjausryhmän sihteerinä.

LAPIN LIITTO

Ohjausryhmän kokoonpanoa on mahdollista täydentää työn edetessä ja kutsua eri alojen asiantuntijoita kuultavaksi.

Ohjausryhmän kokoukset järjestetään etäkokouksina. Ohjausryhmä kokoontuu hankkeen aikana arviolta neljä kertaa (1.4.2026 - 30.6.2027).

Toivomme organisaatioltanne myönteistä suhtautumista pyyntöämme kohtaan. Pyydämme organisaatiotanne nimeämään jäsenen ja varajäsenen Utsjoen lohikeskuksen jatkosuunnitteluhankkeen ohjausryhmään 19.4.2026 mennessä allekirjoittaneelle: paivi.kontio@utsjoki.fi.

Annan mielelläni hankkeesta lisätietoja.

Ystävällisin terveisin

Päivi Kontio, kunnanjohtaja

P. 040 744 7639

Tenojoen vesistöalueen raudun
kannanhoitosuunnitelma

Luonnos 1.12.2025

Sisällysluettelo

1. Johdanto	3
2. Rautu kylmien vesien kala	3
3. Tenojoen vesistön rautujärvet	4
3.1. Rautujärvien määrä	5
3.2. Rautujärvien korkeus ja koko	5
3.3. Rautujärvien kalasto	7
3.4. Raudun ja taimenen kasvu, ikä ja sukukypsyys	7
3.5. Kalojen loisista	11
4. Kalakantojen käyttö ja hoito	12
4.1. Kalastaistutukset 1956–1986	12
4.2. Siirtoistutukset	13
4.3. Siirtoistutusten tulokset	16
5. Tunturiraudun kannanhoitosuunnitelma	17
5.1. Tavoite	17
5.2. Uhkatekijät	18
5.2.1. Elinympäristön muutos	18
5.2.2. Vedenlaatu	18
5.2.3 Veden lämpötila	18
5.2.4. Muut kalalajit	20
5.2.5. Kalastus	21
6. Rautukantojen järvikohtainen tila-arvio	22
7. Seuranta ja jatkotoimet	26
8. Kirjallisuus	27

1. Johdanto

Tenon kalatalousalueen vuonna 2023 vahvistetun käyttö- ja hoitosuunnitelman tavoitteena on turvata alueen tärkeiden kalalajien elinvoimaisuus ja varautua ilmastonmuutoksen aiheuttamaan kalaston muutokseen. Käyttö- ja hoitosuunnitelman yleisten tavoitteiden saavuttamiseksi tunturivesien rautu- ja taimenkannoille katsottiin parhaaksi laatia erillinen kantojen hoitosuunnitelma. Suunnitelma sisältää suosituksen arvokkaiden rautu- ja taimenvesien hoidosta, kalastuksen järjestämisestä ja seurannasta. Suunnitelmassa arvioidaan ilmaston lämpenemisen vaikutusta ja kartoitetaan sen aiheuttamia uhkatekijöitä.

Tunturivesien rautu- ja taimenkantojen kalastusta on säädelty kalatalousalueen päätöksillä. Kalatalousalueen päätökset ovat koskeneet pyydysten käyttöä. Varsinaiset kalastusluvut myydään vesialueen omistajan tai kalastusoikeuden haltijan toimesta. Nykyään rautu- ja taimenvesiä kalastetaan lähinnä vapakalastusvälineillä ja pilkkimällä, sillä verkkokalastus on kielletty valtaosassa tiedossa olevissa rautu- ja taimenvesissä.

Paikkakuntalaiset ovat voineet kalastaa kuntalaisen kalastusluvalla valtion vesialueilla ja osakaskuntien ja osakaskuntiin kuulumattomilla vesillä osakaskunnan tai vesialueen omistajan luvalla tai tilalle kuuluvalla erityisperusteisella kalastusoikeudella. Ulkopaikkakuntalaisille myydään kiintiöityjä viehekalastuslupia niihin vesiin, joissa yleiskalastukseen kuuluva onkiminen, pilkkiminen ja kalastus yhdellä vavalla ja vieheellä on kielletty. Ulkopaikkakuntalainen kiinteistön omistaja on myös voinut käyttää erityisperusteista kalastusoikeutta.

Taantuneita tai hävinneitä rautukantoja on hoidettu siirtoistutuksilla vuodesta 1987 alkaen. Istutuskalat on hankittu vesistöalueen sisältä. Muista vesistöistä istutuskaloja ei ole saanut tuoda vuoden 1986 jälkeen. Kalakantoja on seurattu koekalastuksin ja kalastajien omakohtaisten havaintojen perusteella.

Tämä suunnitelma koskee Tenon kalatalousalueeseen kuuluvia ja Tenojoen vesistöalueella sijaitsevia ja tiedossa olevia rautuvesiä, joissa esiintyy myös taimenta ja muita kalalajeja. Suunnitelmajärvien perus- ja kalastotietoja on kerätty ja julkaistu aikaisemmissa käyttö- ja hoitosuunnitelmissa. Kalastojen nykytilaa on selvitetty koekalastuksin ja haastatteleamalla kalastajia, joilta on saatu arvokkaita havaintoja ja perinteistä tietoa kalavesistä ja niiden kalastuksesta.

2. Rautu kylmien vesien kala

Rautu eli nieriä (*Salvelinus alpinus* (L.)) tunnetaan erityisesti arktisena kalalajina. Pohjoisilla alueilla kalaa kutsutaan yleisesti nimellä rautu, joka on peräisin saamenkielisestä rávdu-sanasta. Tässä suunnitelmassa käytetään nimeä rautu. Rautu on ainoa makean veden kalalaji, jolla on sirkumpolaarinen eli pohjoisnavan ympäri menevä levinneisyys. Rautua esiintyy arktisella, subarktisella ja lauhkeilla ilmastovyöhykkeillä. Suomessa rautua esiintyy hajanaisesti. Yhtenäisempi esiintymisalue sijaitsee Ylä-Lapissa kolmen pohjoisimman kunnan alueella Inarissa, Utsjoella ja Enontekiöllä.

Lajin sirkumpolaarinen levinneisyys, erilaiset ympäristöt ja olosuhteet ovat muovanneet siitä useita pääasiassa makeissa vesissä esiintyviä muotoja. Eri muodot ilmentävät ravinnon käyttöä ja elinympäristön valintaa. Samassa järvestä voi esiintyä useita raudun eri muotoja, jotka suosivat järven

eri alueita ja syvyysiksi. Parhaiten se viihtyy viileissä ja hapekkaissa vesissä, joissa on vain vähän muita kalalajeja. Useissa tundra-alueen järvissä ja napa-alueen merialueilla se on ainoa kalalaji, joka selviää pitkästä jääpeitteisestä jaksosta ja kylmyydestä. Sillä on myös paras lohikalajien kylmänsietokyky. Rautu sietää korkeita lämpötiloja huonommin kuin esimerkiksi lohi tai taimen.

Rautu on monipuolinen ravinnonkäyttäjä, joka on aktiivinen myös talviaikana. Rautu käyttää ravinnon etsimisessä muita lohikalajia enemmän maku- ja kylkiviiva-aistia. Se voi hyödyntää ravintonaan eläinplanktonia ja pohjaeläimiä ja voi siirtyä käyttämään myös kalaravintoa. Rautukanta voi helposti kääpiöityä karuissa olosuhteissa, kun sopivia kutupaikkoja on riittävästi ja poikasilla ei ole vihollisia. Syynä kääpiöitymiseen tai pieneen kasvuun on ravinnon vähäinen määrä suhteessa kalojen lukumäärään. Ravinnon vähyyteen tai ravinnon saatavuuteen voi vaikuttaa myös kilpailu muiden kalalajien kanssa. Matalissa tunturijärvissä yksilökoko voi olla suuri, mutta yksilöiden määrä vähäinen. Yksilökoko ei ole riippuvainen geneettisestä perimästä; kääpiöitynyt rautu voi hyvissä ravinto-olosuhteissa lisätä painoaan moninkertaiseksi. Kääpiörautujen kasvun paraneminen on huomattu Ylä-Lapin eri alueilla suoritetuissa rautujen siirtoistutuksissa.

Raudun kasvu ja sukukypsyyden saavuttaminen riippuu kannan tiheydestä, ravinto-olosuhteista ja rautumuodosta. Kääpiökannat ovat esimerkki tiheästä kannasta, joille on tyypillistä nuorten kalojen hidas kasvu, sukukypsyyden saavuttaminen pienikokoisina ja kasvun pysähtyminen sen jälkeen. Huonoissa kasvuolosuhteissa raudut tulevat sukukypsiksi pienempinä. Raudut voivat kutea useamman kerran elinikänsä aikana, mutta voivat pitää yhden tai useamman välivuoden. Kutu tapahtuu syyslokakuussa, yleensä hiekka tai sorapohjalle. Poikaset kuoriutuvat seuraavana keväänä.

Tunturijärvien perustuotanto on yleensä pieni, johon vaikuttaa järven korkeus merenpinnasta. Tuotantokausi lyhenee korkeammalle mentäessä ja valuma-alueelta kertyy vähemmän ravinteita järveen. Eliöyhteisön monimuotoisuus ja lajimäärä ovat pieniä korkealla sijaitsevilla järvissä. Sen sijaan yhden lajin hyönteis- ja pohjaeläintuotanto voi olla huomattavaa sopivissa olosuhteissa. Rautu käyttää monipuolisesti käytettävissä olevia ravintovaroja. Ruokavalio koostuu eläinplanktonista, pohjaeläimistä, hyönteisistä ja kalaravinnosta mukaan lukien myös oman lajin yksilöt. Yksinomaan pelkäästään rautua olevissa järvissä raudun eri muodot eroavat ravinnon käytön mukaan ja eri muodoilla on myös eri esiintymisalueet.

Ravinnon käyttöön liittyy kilpailu muiden kalalajien, yleisimmin taimenen, mateen, siian, harjuksen ja hauen kanssa, samasta ravinnosta. Ravintokilpailussa rautu joutuu yleensä väistymään ja siirtymään vähempiarvoiseen ravintoon tai joutuu muiden lajien ruuaksi. Muut kalalajit voivat aiheuttaa myös kokonaan rautukannan häviämisen. Tästä on esimerkkejä mm. Utsjoella tunturivesiin suoritettuihin siikaistutukset, jotka aiheuttivat rautukantojen taantumisia ja häviämisiä.

3. Tenojoen vesistön rautujärvet

Skandinaviassa esiintyvien rautujen ydinalueen eteläraja kulkee Tenojoen vesistöalueella Karigasniemen kohdalla. Rautujärvien yhtenäisimmät esiintymisalueet sijaitsevat subalpiinisilla tai alpiinisilla vyöhykkeillä, joihin nousukalat eivät enää pääse lasku-uomia pitkin. Näin on käynyt ilmeisimmin myös Tenojoen vesistössä, jossa rautuja on jäänyt nykyisiin tunturijärviinsä jäävirtojen ja jääjärvien avulla. Poikkeuksen tekevät joet ja niidet latvat, joissa kaloilla ei ole nousuesteit. Näiden vesistöjen latvat lähes alkulähteisiin asti ovat monen eri kalalajin saavutettavissa.

3.1. Rautujärvien määrä

Raudun levinneisyystiedot perustuvat aikaisempien käyttö- ja hoitosuunnitelmien tietoihin, koekalastuksiin, kalastajien tiedonantoihin ja haastatteluihin. Nykyisten rautukantojen tilaa ja levinneisyyttä on arvioitu koekalastustietojen ja kalastajilta saatujen havaintojen perusteella. Kaikista alkuperäisistä rautujärvistä ei ole ollut saatavilla ajantasaista tietoa.

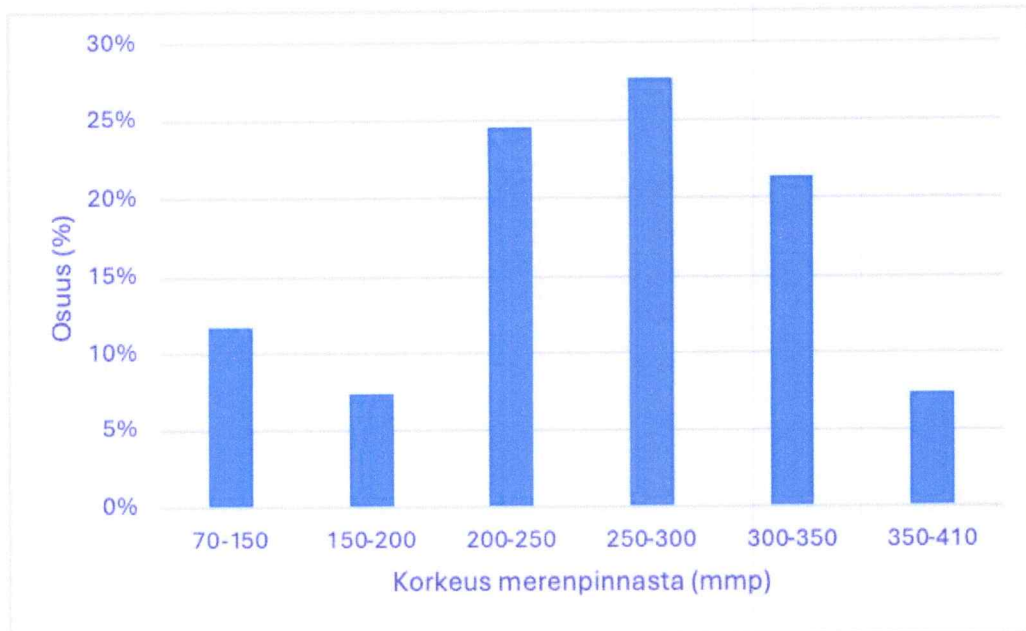
Rautua tavataan kaikissa Tenojokeen laskevissa osavesistöissä lukuun ottamatta Vetsijärven järvioluetta, missä ei ilmeisesti ole yhtään rautujärveä. Vetsijoen vesistöalueen järviä ei ole kattavasti tutkittu, mutta on ilmeistä, että tällä koivikkoalueella olevat matalat, soilta vetensä saavat järvet eivät ole soveltu raudulle. Vaikka rautu vedenlaadun suhteen pärjäsiikin, mutta runsaat siika, -harjus, hauki-, ja ahvenkannat voimakkaampina syrjäyttäisivät raudun joka tapauksessa.

Tenojoen vesistöalueella (Suomen puoli) alkuperäisiä rautukantoja on rekisteröity noin 113 eri järvestä. Alkuperäinen rautukanta on hävinnyt 11 eri järvestä. Osa rautukannoista on lopullisesti hävinnyt lähinnä siikaistutusten ja tehokkaan verkkokalastuksen takia. Ympäristön muutos ja muiden kalalajien kilpailu ovat osasyynä myös rautukantojen taantumiseen. Rautua esiintyy paitsi varsinaisissa tunturijärvissä, niin myös jokien ja lähdepurojen latvoilla. Nämä jokien- ja purojen raudut ovat pienikokoisia 10–15 cm:n pituisia. Aikaisemmissa selvityksissä ja kansalaishavaintojen perusteella purovesien kantoja mainitaan olevan Kevojärveen laskevassa Rassijoessa, Kenesjärveen laskevassa Kenesjoessa, Tenojokeen laskevassa Äimäjoessa, Cuoggajoen, Kevojoen, Fiellujoen, Kamajoen, Madjoen, Akujoen, Njavgoaivijoen ja Nuvvusjoen latvoilla (Mattsson, 1995). Kaikista edellä mainitusta purovesien kannoista ei ole olemassa varmennettua tietoa. Myös muista korkealla sijaitsevista puroista on mahdollista löytää uusia kantoja. Puro- ja jokikantoja arvioidaan olevan kaikkiaan 15-20 puro ja jokivesistössä. Rautukantoja on elvytetty 1980- luvun loppupuolelta asti suorittamalla tuhoutuneen rautukannan palautus- ja täydennysistutuksia. Palautus ja tuki-istutuksia on tehty sekä alkuperäisiin että uusiin järviin. Siirtoistutuksista kerrotaan tarkemmin kappaleessa 4.2.

Tenossa, varsinkin sen alaosissa tavataan merirautua, mutta merirautukannat ovat viime vuosikymmeninä taantuneet. Tenoon laskevien sivujokien jokijärvissä merirautua ei käytännössä enää tavata. Sitä vastoin Inarijärven raudun (isonieriä) istutusten jälkeen Utsjoen jokijärvistä on saatu kookkaitakin saaliskaloja. Istutuskalojen (isonieriä) luontaisesta lisääntymisestä on viitteitä. Pulmankijärveen on istutettu sekä Inarijärven rautua että Pohjois-Amerikasta peräisin olevaa harmaanieriää. Istutusten jälkeen Pulmankijärvestä on saatu kookkaita saaliskaloja (milloin viimeksi?). Jokijärvien kalastoista ei ole saatavilla lohta lukuun ottamatta ajantasaista tietoa. Tässä suunnitelmassa ei käsitellä Tenon ja Inarijoen eikä Utsjoen jokijärvien kalakantoja.

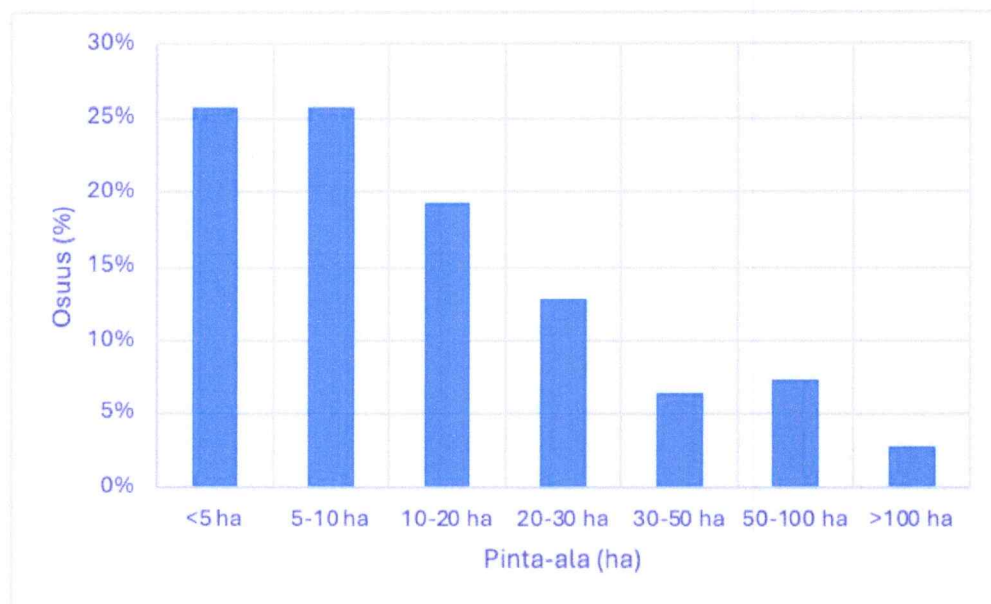
3.2. Rautujärvien korkeus ja koko

Tenojoen vesistön rautujärvet, jokijärviä lukuun ottamatta, sijaitsevat 100–400 metrin korkeudella merenpinnasta (kuva 1). Valtaosa järvistä sijaitsee yli 200 metrin korkeudessa. Vardoaijärvi on ainoa yli 400 m:n korkeudella sijaitseva järvi. Paljakkapuroissa rautuja voi olla lähes 500 m:n korkeudessa.

Kuva 1. Alkuperäisten rautujärvien korkeus merenpinnasta (n=94)

Tenon vesistöalueen vedet luokitellaan EU:n luonnonmaantieteellisessä aluejaossa alpiinisiin järviin. Vesistöjen latvavoilla sijaitsevat tunturijärvet ovat yleensä pienehköjä ja suhteellisen matalia (kuva 2). Ne rajautuvat tavallisesti tunturikoivikoihin ja -kivikoihin, tunturikankaisiin, pensaikoihin sekä soihin ja -kosteikkoihin. Ranta-alue on yleensä kapea. Kallio-, kivikko- ja lohkarerannat ovat yleisiä, toisinaan myös sora- ja hiekkarannat. Hienojakoiset rannat ovat harvinaisia. Lasku- ja tulouomat ovat yleensä pikkujokia ja puroja. Yli puolet järvistä on alle 10 hehtaarin kokoisia (kuva 2). Järvien syvyyksiä on mitattu vesinäytteiden ottamisen ja koekalastusten yhteydessä. Ilmakuvista voidaan myös päätellä joidenkin järvien syvyyksiä.

Kuva 2. Alkuperäisten ja siirtoistutusjärvien kokojakauma (n=109). Mukana ei ole jokijärvet.